

A close-up portrait of Andrej Sannikov, a middle-aged man with grey hair and a beard, wearing a blue sweater over a light blue checkered shirt. He is looking directly at the camera with a serious expression. His right hand is resting on his chest, and a watch with a brown leather strap is visible on his left wrist. The background is a solid red color at the top and white below.

Andrej
Sannikov

*Běloruská
„Amerikanka“
aneb Volby
během diktatury*

MŮJ
PŘÍBĚH

MŮJ PŘÍBĚH

Běloruská „Amerikanka“
aneb Volby během diktatury

VOLVOX GLOBATOR

Andrej Sannikov: **МОЯ ИСТОРИЯ**

Белорусская „Американка“ или Выборы при диктатуре

copyright © Andrej Sannikov, 2015
transaltion © Magda Bělková, 2018

ISBN 978-80-7511-427-3
ISBN 978-80-7511-428-0 (epub)
ISBN 978-80-7511-429-7 (pdf)

MŮJ PŘÍBĚH

*Běloruská „Amerikanka“
aneb Volby během diktatury*

Andrej Sannikov

VOLVOX GLOBATOR

PŘEDMLUVA

Narodil jsem se a vyrostl v Minsku. V samém centru města.

Měsíc před tím, než jsem se narodil, se v našem domě otevřelo kino „Centrál“, což fakt, že se dům nachází v úplném centru, ještě podtrhlo. Na konci dvora, za plotem, byla vidět zadní část budovy, postavené v maurském stylu. Byla to bývalá minská chorální synagoga, ve které se dnes nachází Ruské divadlo M. Gorkého.

Dům s číslem popisným 13 stále stojí tam, kde stával, ale co já pamatuji, několikrát se z politických důvodů změnila adresa. Nejdřív to byl prospekt Stalina, potom Lenina, ještě později Františka Skoryny a dnes – Nezávislosti. Zato porodnice, kde jsem přišel na svět, stojí stále ve Volodarského ulici.

Přímo naproti porodnice se nachází nejstarší minská věznice „Volodarka“, které se takto přezdívá právě podle názvu ulice. Dříve se věznici říkalo „Pishchalovský zámek“ podle statkáře Rudolfa Pishchally, který si stavbu objednal. Byli zde věznění povstalci z roku 1831 a 1863, spisovatelé Vincent Dunin-Marcinkevič a Jakub Kolas, polský náčelník státu Józef Piłsudski nebo zakladatel a velitel Čeky, posléze KGB, Felix Edmundovič Dzeržinskij, kterému se říkalo běloruský Drákula.

Střední škola, č. 42, se také nachází na své původní adrese, v Komсомolské ulici, jen jeden blok od mého domu. Celý tento blok zabírá budova KGB a ministerstva vnitra. Zajímavostí je, že v sovětských dobách se na její fasádu vyvěšovaly obrovské portréty členů politbyra Komunistické strany Sovětského svazu, kdežto za fasádou,

spolehlivě ukrytá před zraky zvědavců, je ta nejtemnější běloruská věznice – „Amerikanka“.

Deset let jsem chodil do školy kolem sloupového průčelí budovy KGB a náš maturitní večírek se odehrával v klubu Dzeržinského – v tom samém bloku, přímo naproti škole. Bavili jsme se, jak bývá zvykem, až do rána a úsvit jsme přivítali na letišti, na které to tenkrát byla z centra hodina chůze.

Pár bloků od mého domu se nachází Říjnové náměstí, dříve Centrální. V dobách Sovětského svazu se zde konaly přehlídky a lidové slavnosti. Kdysi se na něm tyčil ohromný Stalinův pomník, který byl v roce 1961 přes noc stržen.

V dubnu roku 2011 tu došlo k další explozi, tentokrát na zemi. Ve stanici metra byl spáchán teroristický útok, při němž umírali lidé.

Na druhou stranu od mého domu je náměstí Nezávislosti, dříve Leninovo náměstí, kde stojí budova parlamentu, jedna z mála budov, která přežila válku, památník konstruktivismu. V centru vládního komplexu, až do války největší budovy v Bělorusku, se tyčí socha Lenina stojícího na stupínku.

V této městské části jsem vyrostl a dobře ji znám, avšak před několika lety jsem se musel znovu seznámit jak s ní, tak se životem v ní, který zůstává očím veřejnosti skryt.

V roce 2010 v Bělorusku proběhly prezidentské „volby“, kterých jsem se účastnil jako kandidát. Hlavní události s těmito „volbami“ spojené se odehrály právě v centru Minsku, na náměstích a ve věznicích té části města, kde jsem vyrostl. Dočtete se o tom v mé knize.

SMEČKA

„Třeba to dopadne dobře. Neznepokojte se tolik,“ projevila soucit plukovník Orlov, velitel vazební věznice KGB, zodpovědný za mučení vězňů zadržených v souvislosti s událostmi z 19. prosince. Už jsem zapomněl, jak přesně mi oznámil, že Danika mají v plánu umístit do dětského domova a že by mohlo pomoci, kdyby byl svěřen do pěstounské péče babičky a dědečka. Pořád jsem se nedokázal smířit s tím, že moje žena Ira je ve vedlejší cele. Stejně tak jsem si nedokázal představit, že se ta štvavá smečka nedokáže slitovat ani nad tříletým dítětem. Na chvíli jsem přestal vidět. Všude kolem mě byla jen černočerná tma a potom jakási nezřetelná skvrna.

„Nevěříte? No tak se podívejte,“ ukázal Orlov na chytrý telefon. Na obrazovce bylo otevřené okno nějaké webové stránky. Sklouzl jsem po něm očima a odvrátil se – nemohl jsem přečíst nic kromě loga.

Orlov to pochopil po svém: „Nevěříte té stránce? Podívejte se ještě jednou.“ Poklepal prsty na obrazovku a já najednou uviděl logo Charty – charter97.org.

Jakýmsi zázrakem, bez brýlí, jsem na obrazovce chytrého telefonu rozeznal informaci o pokusu unést Danika ze školky. Později jsem se dozvěděl, že prvních několik aktualizací stránek po tom, co byla kancelář Charty 97 zabráná, dělala Julia Bondarenkova, dcera Dmitrije. Pracovala ze svého bytu v Minsku a riskovala, že bude zatčena. Vnučka partyzána a dcera ilegálního pracovníka Julia přesně věděla, jak má postupovat. Web zachraňovali aktivisté Charty 97, kteří se

tajně přesunuli do Vilniusu a bez peněz a střechy nad hlavou tam spustili web na plné obrátky. To, že šlo všechno velmi rychle, že web zachránili, byl hrdinský čin.

Zprávu o synovi jsem nasál jako houba, v hlavě mi vzápětí proběhla blesková analýza toho, co se děje – ani bych netušil, že je má mysl něčeho takového schopna. Pokusím se ji reprodukovat.

Šok z informace týkající se pokusu o únos Danika vystřídal záblesk naděje – stránky Charty fungují! Byl to zázrak. Už jsem věděl, že Natalia Radinová, redaktorka stránek, byla zatčena. Bylo logické předpokládat, že redakce byla obsazena a všichni, kteří měli s prací v ní něco společného, byli zadrženi. Ale jestli web fungoval tak rychle a informace se k Orlovovi dostaly už nějakého pětadvacátého prosince, znamená to, že z Minsku odcházejí objektivní informace. Ale že by byl najednou web pod kontrolou KGB? Je sotva pravděpodobné, že by informace o Danikovi pocházela od KGB, a ne od členů Charty. To znamená, že se spustil mechanismus solidarity a unést našeho syna v tichosti se nepodařilo. A už to je vítězství, protože se zcela jistě najdou lidé, kteří v této věci rodičům Iry, u kterých Danik zůstal, pomohou. Byl jsem o tom přesvědčen.

Toto všechno mi problesklo hlavou ve zlomku pouhé vteřiny a já byl schopen vynucený rozhovor s Orlovem plynule ukončit. Také mě zastrašoval tím, že nemusí být vydáno potvrzení o zdravotní způsobilosti Luciny Jurjevny, možné opatrovnice našeho syna – „má přeci problémy se srdcem“. Setkání s Orlovem se mi podařilo ustát, ale po všechny následující dny, hodiny i minuty jsem žil v neustálé hrůze a jednoduše jsem si zakazoval na Danika myslet, dokud jsem se nedozvěděl, že se otázka opatrovnictví vyřešila.

Později jsem zjistil, jak to všechno probíhalo na svobodě. Říkala a psala mi o tom Ira. Ji o této ohavnosti mimochodem informovali až 29. prosince, zřejmě až potom, co důkladně posoudili moje reakce a chování, aby se mohli připravit na to, jak bude reagovat ona.

Irina Chalipová:

O tom, jak se Danika pokusili unést z mateřské školy, se podle mého názoru psalo po celém světě. Proto se k tomu už nebudu vracet. Řeknu jen to, že ředitelka minské dětské školy č. 26 Liliana Strelská prokázala mimořádnou ostražitost, když celý pedagogický sbor rozmístila ke všem východům ze školky, aby si babička s dědečkem nemohli domů odvést vlastního vnuka. A vychovatelé a tety se tupě postavili do pozoru a nikdo z nich ředitelce neřekl: „Jdi do háje!“ Zajímalo by mě, jestli tato teta, jako vystřižená zpoza pultu sovětského bufetu, obdržela ocenění za strategické myšlení. A dostaly „vychovatelky“ za uposlechnutí i něco jiného než jen obvyklou prachbídnu výplatu? To nevím. Jejich osud mě ve skutečnosti vůbec nezajímá.

Do téhle školky už můj syn chodit nebude – v gestapu pro děti není místo.

A potom začalo peklo. A je dobře, že jsem o tom nevěděla. Podle běloruského rodinného práva je lhůta na ustanovení opatrovnictví půl roku. Je tam ale jeden článek, který se zřídkakdy využívá, a proto o něm nevědí ani mnozí advokáti. V tomto článku se píše, že lhůta na ustanovení opatrovnictví se zkracuje na jeden měsíc v případě, že rodiče zemřeli nebo byli zatčeni. Povšimněte si – ne odsouzení, ale prostě zatčení. Bere-li se v úvahu formální existence presumpce neviny, pak jakýkoli zatčený může být z vězení propuštěn ne až za půl roku, ale klidně zítra nebo za měsíc. Běloruská legislativa však předpokládá, že jste-li zatčen, jste mrtvý.

Mé matce, která okamžitě napsala žádost o svěřeni vnuka do své péče, nadiktovali dlouhý seznam dokumentů a upozornili ji na to, že do měsíce je třeba nashromáždit značné množství informací o zdravotním stavu, obejít všechny specialisty, přičemž všichni musí působit na poliklinice v místě trvalého bydliště. Podstoupit v Bělorusku vyšetření u všech specialistů během jednoho měsíce není možné. Například objednáci doba k endokrinologovi je přibližně dva měsíce. Obejít je všechny během jednoho měsíce bylo zkrátka fyzicky nemožné. A pak náhle na pomoc přišlo to, čemu se říká solidárnost.

Vedoucí lékařka polikliniky matku doprovázela po jednotlivých ordinacích a všude ji vzali bez objednání. Přivírali oči nad některými diagnózami souvisejícími se stářím, aby se nekomplikovalo rozhodnutí o přijetí dítěte do opatrovnictví. Mnozí z nich jí napsali číslo svého mobilního telefonu a říkali: „Jestli budete vy nebo vaše rodina potřebovat pomoc, zavolejte.“

Když si matka přijela do psychiatrické léčebny pro potvrzení o tom, že tam není registrovaná, řekli jí: „Jejda, ve vašem věku už takové potvrzení nevydáváme jen tak, musíte absolvovat konzultaci se specialistou.“ Matka se vypravila na vyšetření a naprosto se zděsila, když jí ukázali obrázek, na kterém byly nakresleny tři květiny a traktor, a zeptali se jí: „Co je tady navíc?“ Zhruba ty samé úkoly dávali mému synovi, který rovněž musel podstoupit vyšetření u psychiatra (u matky i Danika nakonec došli ke stejnému závěru, a to, že díky vysokému intelektu jsou si navzájem hodni).

Abych pravdu řekla, ve skutečnosti zachránila mého syna od dětského domova nenávisť naší rodiny vůči státu ve všech možných podobách: od bytové správy až po vládu. Nebýt této nenávisti, Danika by s babičkou nenechali. Jde o to, že se před sedmi lety zjistilo, že moje matka má srdeční vadu a podstoupila složitou operaci, po které jí bez ustání doporučovali, aby si nechala přiznat invaliditu. V té době by to pro ni znamenalo příspěvek k důchodu a různé další výhody. Ale máma na to říkávala: „Běhat po úřadech? Stát ve frontách na potvrzení? Každý rok komisi dokazovat, že mi místo srdce nevyrostl ohnivý motor? Ať jdou někam!“ A to nás zachránilo. Protože invalidita člověka z pozice kandidáta na opatrovnictví okamžitě vylučuje.

Matka se mimochodem celé ty roky cítila skvěle. A v prosinci se z ničeho nic – přesněji řečeno, ne jen tak z ničeho nic – úspěšně zapomenutá srdeční příhoda opět připomněla. Máma si lehla na divan a začala přemýšlet: „Jestli zavolám záchranku, oznámí to na místní polikliniku, nepřirknou mi opatrovnictví a Danika nám vezmou. Jestli nezavolám, můžu umřít. Ale taky umřít nemusím! Stojí za to, to risknout.“ A ona to riskla.

Téměř to samé se stalo i mé tchyni, Alle Vladimirovně. Obě babičky se spolu domluvily, že pokud mé matce nepřirknou opatrovnictví, podá žádost tchyně. A tak si ani ona nemohla zavolat sanitku. A když srdeční záchvat skoro v tu samou chvíli postihl tchyni, ta si sice první pomoc nakonec zavolala, ale ohlásila se cizím jménem – představila se jako svoje sestřenice z venkova.

Když nakonec matka lehce se chvějící rukou otevřela dveře poslední ordinace, ordinace místního kardiologa, řekl jí: „Musíte užívat tyto léky.“ Matka mu odpověděla: „Já už je ale beru.“ A kardiolog se usmál: „Jistě, protože máte stenokardii, o které jsem do posudku nenapsal!“

Dalo by se říct, že matčino potvrzení o zdravotní způsobilosti by mohlo posloužit celému týmu kosmonautů. Je pravda, že KGB novinářům čas od času podstrčila nějaké dezinformace a na internetových stránkách se objevovaly titulky jako „Vláda už našla pěstounskou rodinu pro Danika Sannikova“. Moji kolegové začali matce volat a prosili ji, aby nejnovější zprávy okomentovala. Máma, která neměla počítač, protože domovní prohlídka proběhla i u ní doma a počítač jí byl zabaven, nevěděla, o čem je řeč. A tak začala telefonovat na sociálku, kde jí řekli, že do konce měsíce má veškerá práva ona a pěstounskou rodinu se zatím nikdo hledat nechystá. A zároveň se zajímali, zda má dostatek prostředků na výživu vnuka.

Matka odpovídala:

„Jak se mě na tohle vůbec můžete ptát?!“

„Neurážejte se,“ odpověděla jí inspektorka ze sociálky, Antonina Drugakova. „Ve své práci se s pozitivními emocemi moc nasetkávám.“

A vyprávěla jí, jak byla jednou jedna babička šťastná, že jejímu vnukovi našli vhodnou rodinu a že ho nemusí živit ze svého důchodu.

„Kdybych neměla dost prostředků, půjdu mýt podlahy. To ještě zvládnou,“ odpověděla moje matka.

Sadistický otrěs, zinscenovaný Orlovem, mi byl vodítkem k tomu, jak se dál chovat ve vězeních a koloniích: nepropadat zoufalství, ale také se hned neradovat, když svitne naděje. Ovládat v zajetí své emoce je

způsob, jak přežít. U mě toto ovládní dosáhlo děsivé úrovně: začal jsem ovládat i své sny. Jakýmsi nadpřirozeným způsobem jsem se naučil ve snu rozpoznat, že se jedná o sen, a ne o realitu, a pokud se sen ubíral tam, kam jsem nechtěl, to znamená, že se mi zdálo něco hezkého, donutil jsem se, abych se probudil. To se týkalo snů o domově.

Tohle všechno se stalo později, po prezidentských volbách, potom, co začaly ty nejkrutější represe vůči opozici a vůbec všem, kteří mají odlišný názor, v novodobé historii Běloruska, která dosud trvá.

ZAČÁTEK

To, jak to celé odstartovalo na veřejnosti, bylo nečekané. Kandidovat na prezidenta Běloruska jsem se rozhodl na konci roku 2009, ale s oznámením jsem nespíchal. Na začátku března 2010 mě pozvali na natáčení talk show „Forum“, nezávislého běloruského televizního kanálu „Belsat“. Natáčení probíhalo ve Vilniusu a s manželkou jsme se rozhodli, že celá rodina pojedje autem. Připojil se k nám Dmitrij Bondarenko. Už několik měsíců nás s Irou při překračování hranic nechávali být, nemuseli jsme podstupovat ponižující kontroly, nehledali u nás zakázané nosiče dat, a tak jsme se rozhodli, že s sebou na cestu vezmeme i Danika.

Ale na hranicích nás zastavili. Když k něčemu takovému dojde, existuje několik variant, jak budou pohraničníci, instruovaní KGB ať už po telefonu, nebo přímo na místě, jednat. Nejměrnější byla prohlídka, zdržení tak na hodinu, kdy bylo třeba vyplnit prohlášení, které ze zákona není třeba předkládat, pokud člověk nepřeváží něco zakázaného. Tentokrát pohraničníci dostali rozkaz jednat tvrději. Celníci prohlédli auto, prohrabali všechny věci, někam zmizeli a nás po celou dobu nepustili z auta. Byli pryč přes tři hodiny. Zabavili notebook, a dokonce ani tříletému Danikovi nedovolili jít na toaletu. Byl to jeho první střet se zručnou autoritou.

Informace o tom, že se chystám kandidovat, se už objevila v tisku a diskutovalo se o ní v opozičních kruzích. A tak se mě tajně služby snažily předem zastrašit. Nakonec nás pustili, byl už

skoro večer, ale bez notebooku. Když jsme se ubytovali v hotelu, udělali jsme malou válečnou poradou a rozhodli se, že je čas mou kandidaturu ohlásit veřejně, jinak by si úřady mohly myslet, že mě zastrašily. A tak se také stalo, oznámil jsem to při natáčení onoho pořadu.

Mé rozhodnutí výrazně ovlivnila jedna důležitá okolnost: „udobřili“ jsme se se Stanislavem Šuškevičem, první hlavou státu nezávislého Běloruska. Ve skutečnosti jsem s ním neměl rozepře ani jsme se nehádali a já nechápal, proč se jeho vztah vůči mně najednou tak prudce zhoršil. Později mi vysvětlil, že uvěřil pomluvám jednoho gaunera. Asi deset let jsme spolu nemluvili, a dokonce jsme se ani nezdravili. Velmi mě to trápilo. Nejen že jsem si Stanislava Stanislavoviče vážil, ale byl jsem mu vděčný za jednoznačné stanovisko, které zaujal ke stažení jaderných zbraní z území Běloruska. Velmi mi to pomáhalo při mé práci na ministerstvu zahraničí. Ve světě byl Šuškevič bezesporu známý především tím, že spolu s Jelcinem a Kravčukem ve Viskuli podepsal smlouvu o vytvoření SNS. Za to si od lidí vysloužil čestný titul „Bělověžský zubr“. Dnes, na pozadí války na Ukrajině, už je jasné, že se mu v roce 1991 podařilo předejít krveprolití, občanské válce a zkáze. Sovětský svaz zanikl v poklidu a o to se významně zasloužil právě Šuškevič, který byl hostitelem tohoto historického setkání prezidentů v Bělověžském pralese.

Jednou jsme se společně setkali s Lechem Wałęsą v Gdaňsku a Šuškevič mu řekl:

„Lechu, pro mě jsi hrdina. To, co jsi udělal, je zkrátka neuvěřitelné.“

„Ne, Stasi,“ odpověděl Wałęsa. „Kdybys nerozpustil Sovětský svaz, tanky by se určitě vrátily. Proto jsi skutečným hrdinou ty.“

V roce 2009 jsme naše vztahy obnovili a Stanislav Stanislavovič mou kandidaturu podpořil.

Předcházela tomu velice dobře načasovaná Šuškevičova iniciativa, jejímž cílem bylo uspořádat debaty všech politických lídrů o situaci

v Bělorusku. Několik takových setkání se podle všech zákonů konspirace odehrálo v jednom příjemném vesnickém domku. Probíraly se všemožné formy účasti v prezidentské kampani. Zpočátku se v zásadě nenabízelo nic nového: ty samé „primárky“, tentýž „jediný kandidát“ z řad opozice, vzrušené debaty a jednomyslné odsouzení týmu Alexandra Milinkeviče (kandidáta ve volbách v roce 2006), jehož pozice připomínala kolaboraci. Nicméně pro mě byly tyto schůzky nesmírně užitečné. Hledal jsem tam odpovědi na dvě otázky: zda existuje kandidát, kterého bude možné podporovat v budoucí kampani, a kdo by v té kampani mohl být spojencem našeho týmu. Odpověď na první otázku byla bohužel negativní. S kandidáty jsme se už spálili jak v roce 2001, tak v roce 2006. Odpověď na druhou otázku také nebyla uspokojivá, jelikož různé skupiny usilovaly o příliš rozdílné cíle a nebyla snaha přijít s vítězným scénářem.

Zato Šuškevičem organizovaný brainstorming ho podle mě definitivně utvrdil v tom, aby moji kandidaturu podpořil.

Ještě jeden člověk ovlivnil mé rozhodnutí kandidovat. Tento muž byl legenda, v dobách druhé světové války nepolapitelný „kurýr z Varšavy“, „nepřítel č. 1“ komunistického Polska, zakladatel a první ředitel polské sekce Rádia Svobodná Evropa, poradce čtyř prezidentů USA – Jan Nowak-Jeziorański. Za seznámení s ním jsem vděčen zakladateli a prvnímu předsedovi Svazu Poláků v Bělorusku, Tadeuszi Gawinovi. S Tadeuszem jsme se seznámili ještě v dobách založení Charty 97 a dodnes k sobě chováme přátelské vztahy a úctu. Tadeusz, poctivý člověk a muž cti, toho udělal mnoho pro polskou menšinu i pro běloruskou demokracii.

A byl to právě on, kdo v roce 2003 pozval Jana Nowaka-Jeziorańského do Grodna a poprosil mě, abych se tam s ním setkal. Jeli jsme společně s Dmitrijem Bondarenkem a Olegem Bebeninem a „dědeček“, jak jsme mu mezi sebou říkali, si nás svým kouzlem okamžitě získal. Bylo mu už devadesát let a po každé hodině a půl si musel udělat

přestávku a odpočívat. To však panu Janovi nezabránilo v tom, aby do sebe u večere obrátil několik skleniček brestské vodky Berezovaya, která mu mimochodem velmi chutnala.

Po setkání v Grodnu zveřejnil Jan Nowak v polských novinách „Gazeta Wyborcza“ článek s názvem „Probudit Bělorusko“, který pojednával o tom, že je nezbytné podpořit běloruské demokratické síly, a o tom, že taková podpora koresponduje se státními zájmy Polska. Já jsem potom na jeho žádost několikrát přijel do Varšavy, sám i s kolegy, diskutovali jsme o situaci v Bělorusku a přemýšleli jsme, jak by bylo možné dosáhnout demokratických změn a co pro to Západ musí udělat. A nebyly to jen teoretické úvahy. V zimě v roce 2004 jel Jan Nowak do Washingtonu, kde v oficiálních kruzích i s nevládními organizacemi uspořádal jednání o situaci v Bělorusku. Když se z Washingtonu vrátil, pozval mě do Varšavy a řekl: „Já už svůj úkol splnil, upozornil jsem na důležitost Běloruska, a teď je řada na vás. Věřím vám a věřím ve vás. Viděl jsem v Bělorusku lídry, kteří by byli schopni vládnout zemi a provádět reformy. A teď byste tam měl jet vy, všechny nezbytné kontakty a doporučení vám dám.“

Na jaře 2004 jsem se vydal do Spojených států a přesvědčil jsem se tam o bezvýhradné autoritě a vlivu Jana Nowaka-Jezioraňského. Skutečně se mu podařilo podnítit americký establishment, obnovit zájem o Bělorusko a jeho jméno otevíralo dveře kanceláří vysoce postavených činovníků. Schůzky mi pomáhali zorganizovat američtí přátelé Jana Nowaka ještě z dob polské Solidarity, a dokonce mi poskytli kancelář, kde jsem mohl pracovat a kde setkání probíhala. „Dědeček“ mě poprosil, abych mu dal vědět, kdyby se některá z naplánovaných schůzek nevydařila. Několikrát taková situace skutečně nastala, ale po telefonátu nebo faxu Jana Nowaka se vždycky všechno brzy vyřešilo. Vysoce postavení společníci mi na takových schůzkách obyčejně říkali: „Nemohl jsem Janově prosbě nevyhovět.“

Na jedné takové schůzce se Zbigniewem Brzezinským jsem mu předal kuriózní dárek: jeho vlastní knihu „Velká šachovnice“ v ruském překladu, s mým podpisem. Když jsem mu knihu podával, profesor Brzezinski se na mě zmateně, skoro až znepokojeně podíval, ale když si vyslechl mé vysvětlení, řekl bych, že ho to dojalo. Jde o to, že toto jeho klasické geopolitické dílo jsme si s Dmitrijem Bondarenkem a Leonidem Malachovem hlasitě předčítali, diskutovali jsme o něm a přeli se, když jsme v březnu roku 2003 seděli ve vězení za organizaci protestní demonstrace. Všichni tři jsme se na „Velkou šachovnici“, kterou jsem teď Brzezinskému předal, podepsali.

Zimní cesta do Washingtonu nezůstala pro devadesátiletého Jana Nowaka bez následků. Onemocněl zápallem plic, z kterého se už nikdy nedokázal zotavit. Jan Nowak-Jeziorański zemřel ve Varšavě dne 20. ledna 2005. O Bělorusko se zajímal až do konce svého života. Jiný legendární Polák, Bronisław Geremek, kdysi pronesl historický výrok: „Poláci mají vůči Bělorusku morální dluh. Bělorusové potřebují naši pomoc, aby se mohli stát svobodnými.“ Jan Nowak-Jeziorański se podle mě stal vzorem toho, jak Poláci tento závazek vnímají.

Setkání s Janem Nowakem, jeho víra v demokratické Bělorusko, jeho sympatie k lidem, se kterými se setkával, a jeho slova, jež pronesl ve Washingtonu o tom, že v Bělorusku jsou lídři na evropské úrovni, se stala silným argumentem pro mé rozhodnutí kandidovat na prezidenta Běloruska.

Mé účasti ve volbách požehnal i Michail Afanasjevič Marinič, pravděpodobně nejzkušenější politik v Bělorusku. Byl primátorem Minsku, poslancem, ministrem a velvyslancem v České republice a v Lotyšsku. Velmi dobře jsme spolu vycházeli, když jsem pracoval na ministerstvu zahraničí a Michail Afanasjevič byl ministrem vnějších ekonomických vztahů.

V roce 2001 sám Marinič kandidoval na prezidenta. Lukašenko, známý svou pomstychtivostí, neměl v plánu promíjet neposlušnost.

V roce 2004 byl Marinič zatčen a obviněn z krádeže technického vybavení své organizace „Obchodní Bělorusko“, které bylo majetkem amerického velvyslanectví. Velvyslanectví předložilo dokumenty, které toto nesmyslné obvinění vyvrátily, ale Mariniče to nezachránilo. Byl odsouzen k pěti letům odnětí svobody. Mimochodem, jako svědek obžaloby u soudu vystupoval běloruský zaměstnanec amerického velvyslanectví. I toto je v Bělorusku možné.

Když byl Michail Afanasjevič zatčen, spustili jsme kampaň za to, aby byl uznán vězněm svědomí a okamžitě osvobozen. Kampaň jsme vedli spolu s Mariničovými syny Igorem a Pavlem, se kterými jsme se sblížili.

Marinič si odseděl dva roky z pěti, ve věznici prodělal mozkovou mrtvici a sotva přežil. Ve skutečnosti ho však zachránil jiný politický vězeň, o jehož propuštění jsme rovněž usilovali, Alexandr Vasiljev, alias San Sanyč (později se také aktivně podílel na mé kandidatuře). Byl to on, kdo upozornil na skutečnost, že Marinič není v karanténě. San Sanyč vyvolal rozruch, zveřejnil tuto znepokojivou informaci a teprve tehdy byla správa věznice donucena Mariničovi pomoci. Přežil jen zázrakem. Po prodělání mrtvice ho nechali umírat v cele bez léků a lékařské pomoci. Očividně se jednalo o příkaz, který přišel shora, ne od správy věznice.

Na svobodu se dostal s podlomeným zdravím, avšak odhodlaný nadále usilovat o to, aby v Bělorusku došlo ke změnám. Snadno se s ním diskutovalo a hledaly se možnosti spolupráce. Do mé prezidentské kampaně se zapojil i jeho syn Pavel, energický, společenský a tak trochu dobrodruh a hráč – to je přesně to, co je pro kampaň potřeba. Paša se také musel po zatýkání 19. prosince 2010 skrývat, utekl tedy z Běloruska do Litvy. Jakmile byl v bezpečí, nemohl si odepřít to potěšení a zavolal na telefon, který státní bezpečnost zabavila jeho matce. Když se ujistil, že na druhém konci je příslušník KGB, řekl mu, co si o něm myslí, co si myslí o jeho nadřízených, Lukašenkovi atd. Jeho výrazy samozřejmě

nelze publikovat. Ve Vilniusu Pavel Marinič významně pomohl s obnovou stránek Charty 97.

Podpora takových politických gigantů, jako jsou Stanislav Šuškevič a Michail Marinič, sehrála důležitou roli v dalším formování týmu. Myslím, že jsme měli tu nejlepší základnu v Bělorusku. S takovým týmem by bylo možné vyhrát v jakékoli zemi na světě, kde se konají volby.

TÝM

Nesmírně důležitá po mě byla podpora mojí ženy Iry, Iriny Chalipové. Považuji ji za nejlepší běloruskou novinářku a tento názor se mnou sdílí mnoho lidí. To samé si myslí i režim. Není náhoda, že redakce všech nezávislých novin, ve kterých Irina pracovala, byly zavřené. V neposlední řadě také proto, že svými publikacemi velmi rozhněvala zákeřný vládní systém. Ira byla výraznou postavou nejen v žurnalistice, ale i na protestních akcích. Její slova se neodchylovala od činů, což se vždycky cení, a lidé jí věřili. Snažil jsem se příliš ji nezahlcovat informacemi o tom, co se dělo během předvolební kampaně. Chtěl jsem ji jednoduše chránit a nezatahovat ji do malicherných problémů. O průběhu kampaně Ira psala sloupek do ruských novin „Novaja gazeta“, jen název rubriky byl hloupý: „Deník kandidátky na první dámu.“ Tento podtitul nevymyslela ona, ale její nadřízení. Irina se ho snažila změnit, ale vedení na něm trvalo, aniž by si uvědomovalo, že v Bělorusku může být takovéto škádlení vnímáno negativně.

Šéfem mé kampaně byl Dmitrij Bondarenko. Přátelíme se spolu už více než patnáct let. Dmitrij je člověk s neskutečným nadáním a zároveň je velmi všestranný – má za sebou zkušenosti sportovce, trenéra, příslušníka speciálních jednotek, dělal propagaci ve velké společnosti, obchodního manažera v Rádiu 101.2 a organizoval všemožné hromadné akce. Přitom neustále vyhledával a četl všechny novinky na téma, o které se zrovna v té době zajímal. Nemohl si zkrátka udělat úsudek o něčem, o čem by neměl hluboké znalosti.

Málokdo ví, že Dmitrij Bondarenko byl jedním z hlavních organizátorů prakticky všech významných masových akcí posledních patnácti let. Pomáhal založit mládežnickou organizaci „Mladá fronta“ a následně hnutí mládeže s názvem „Zubr“. Z velké části právě díky Bondarenkovi v roce 1999 vznikla „nová vlna“ mladých politiků, která do čela svých stran vynesla takové osobnosti jako Vincuk Vjačorka (Běloruská lidová fronta) a Anatolij Lebedko (Sjednocená občanská strana).

S Dmitrijem jsem si odseděl prvních patnáct dní za organizaci protestní demonstrace v roce 2003. Drželi nás ve vazební věznici Okrestina, ale ve srovnání s tím, co se s námi dělo po 19. prosinci 2010, bylo tohle zadržení procházkou růžovým sadem. Netahali nás neustále po výsleších, ale nechali nás v klidu sedět. Naši přátelé na svobodě se nás snažili rozptylovat různými balíčky, a dokonce vydávali speciální noviny s informacemi o tom, co se děje ve svobodném světě. Aby prošly přes vězeňskou cenzuru, tiskli je tak, aby vypadaly jako typický ortodoxní traktát, a nazvali ho „Blagovest“ (Dobrá zpráva). A ono to prošlo!

Dmitrij se stal manažerem mé předvolební kampaně. Byl jejím mozkiem i organizátorem. Bez jeho obětavosti a strategie by kampaň rozhodně nebyla tak úspěšná.

Natalia Radinová k Chartě (což tenkrát byla ještě občanská iniciativa) přešla v roce 2001 z novin „Imja“. Pracovala i v jiných nezávislých redakcích: „Naviny“, „Svaboda“, „Běloruskaja dělovaja gazeta“, „Narodnaja volja“ či „Naša svoboda“. Přivedl ji Oleg Bebenin. Novinářů k nám přicházelo mnoho, když však zjistili, kolik práce je u nás čeká, zpravidla zase rychle mizeli. Natalia přišla s jednoznačnou touhou zůstat. Kdykoli jsem přišel do naší kanceláře na prospektu F. Skoryny, pokaždé jsem ji viděl sedět za počítačem. A to ještě zároveň studovala na fakultě žurnalistiky na Běloruské státní univerzitě. Brzy se Radinová stala významnou postavou pouličních protestů opozice. Neohroženě se s diktafonem

v ruce vrhala do jakýchkoli potyček a křičela na fotoreportéry, aby zaznamenávali, co se právě děje. Mohla pracovat, a pracovala, ve dne v noci. Dnes Natalia řídí nejznámější běloruský nezávislý web, charter97.org. To, že se stránka po několika raziích a likvidaci redakce v roce 2010 stala ještě populárnější, je její zásluha a bez přehánění hrdinský čin.

Zde je její portrét z knihy Nikolaje Chalezina o politických věznicích, kterou vydalo běloruské rádio Svaboda:

Dívka z oceli

Vešla do kanceláře a sedla si na židli. Rozhostilo se napjaté ticho. Sedmnáctiletá tmavooká dívka v kalhotovém kostýmu s uhlazenými, tmavými vlasy upřeně sledovala vedoucí novin pohledem partyzánky připravené na výslech. Nervózně svírala rty, ramena lehce nakláněla dopředu – vyzařovalo z ní skryté odhodlání k jakémukoli zvratu událostí.

Ve zpravodajském oddělení novin Imja přibyla nová zaměstnankyně – Natalia Radinová, studentka prvního ročníku fakulty žurnalistiky. Porazila tři desítky uchazečů, kteří si s sebou přinesli složky plné svých publikovaných prací a dlouhé seznamy redakcí, ve kterých sbírali zkušenosti. Během pohovoru se jí nemuseli na nic ptát. V jejích očích bylo všechno, co je pro profesi novináře nezbytné – zvědavost a odhodlání.

Později, až se dostane do vězení, budu vzpomínat na tento její pohled a absence jakýchkoli zpráv od ní mě donutí představovat si strašné věci, které se jí asi mohou dít. Spoléhat lze jen na ten její pohled, který příslušníkům tajné policie nedovolí posmívat se jí a na tuto bezbrannou dívku se povyšovat. Je to pohled, díky kterému jsou schopni vystřízlivět a jednat s ní jako se sobě rovnou.

Dalším znamením této doby je pocit viny. Vy jste na svobodě, ona ve vězení. Těsně před zatčením jsem na ni křičel. Protože

chtěla být přímo v centru dění, ocitla se mezi dvěma bloky – mezi „omonovci“ a demonstranty. Schytala ránu policejním štítem a utrpěla otřes mozku. Přesto se vrátila do redakce a pokračovala v práci až do chvíle, kdy dveře kanceláře Charty vyrazili příslušníci běloruské KGB. A právě předtím jsem na ni křičel do telefonu, že je zkušená novinářka a nemá právo takto riskovat a pohybovat se na místech, kde může po jednom úderu do spánku přijít o život. Tiše mi odpověděla: „Myslíš, že je teď vhodné na mě takhle křičet?“ Nebylo. Bylo to hloupé. Nezodpovědné. Křičet na dívku, která v tu chvíli nemohla bolestí otočit hlavu a ani na chvíli ji neopouštěly mdloby. Na dívku, kterou během následující hodiny zatkli a odvezli do vězení.

Nepamatuji si, že by za celých těch patnáct let Natalia neudělala to, o co byla požádána. K ničemu takovému snad nedošlo. Byla nesmírně spolehlivá, což pro mladou generaci, která vyrostla v tomto období běloruské diktatury, není typické. Byla až patologicky čestná, což někdy narušovalo mezilidské vztahy. Její přespřílišnou slušnost její okolí někdy mylně považovalo za pózu.

„Vážně jsi připravená?“ „Ano.“ „Je ti jasné, že nebudeš smět vůbec komunikovat do té doby, než se naskytne příležitost vyjet ze země?“ „Ano.“ „Budeš muset plně důvěřovat člověku, který bude mít na starost tvůj útěk. Všechna rozhodnutí budou pouze na něm.“ Po pauze, která působila dojmem, že se jen nerada vzdává práva mít nad situací kontrolu, řekla: „Ano.“ Několik týdnů strávila v domě mimo osídlené oblasti – bez spojení, bez prostředků komunikace. Bylo to jako pauza mezi vězením a svobodou. Pak přišlo několik hodin jízdy a překročení hranic. Jen ona může říct, o čem všem během těch hodin, které se zdály nekonečné, přemýšlela. My si to můžeme pouze představit: o přátelích, kteří zůstali ve vězení, o našem příteli Olegu Bebeninovi, kterého jsme ten podzim v předvečer voleb ztratili, o svých rodičích, kteří budou po zoufalém útěku své dcery vyslycháni...

Celé ty roky ji rodiče podporovali. Byla to podpora bezvýhradná, založená na absolutní důvěře. Dcera své rodiče zbožňovala a celé ty měsíce jí velmi chyběli. Mohli spolu jen krátce telefonovat, prostřednictvím dvou počítačů, aby nebylo možné hovor vypátrat. Na setkání s matkou, která si ani neuměla představit, v jaké zemi se její dcera nachází, dlouho čekala.

Když uviděla fotografii z demonstrace, kde Jude Law v Londýně nesl její portrét, osušila slzy a zavtipkovala: „Teď můžu říct, že jsem nežila nadarmo.“ Nadarmo rozhodně ne. Ale ne proto, že její fotografii nesl Jude Law, ale proto, že se její život ubíral tím správným směrem – systematicky, čestně a bez náznaku slabosti.

Tento rok Natalii změnil. Skrz její „ocelovou“ vrstvu začal prostupovat nový obraz. Byl to obraz přitažlivé mladé ženy, připravené na proměnu, připravené na to, aby svou proměnu přijala. Jako by ji vysoká teplota právě probíhajících událostí začala rozehřívát, jako by začalo roztávat její vnější brnění. Dostojevskij ve Výrostkovi napsal, že podle smíchu člověk pozná druhého a že se o něm všechno dozví. Natalia se směje otevřeně a s nadšením, jako by nám chtěla načrtnout své nové, jiné já: otevřené, ale ne příliš kamarádké, rozvážné, ale schopné zoufalých činů, jemné, ale ne slabé.

Šéfem volebního štábu byl Vladimír Kobec, který do našeho týmu nastoupil v roce 2000. Dmitrij Bondarenko a Nikolaj Chalezin se s ním seznámili během cesty do USA a přivedli ho k nám. V té době pracoval na ministerstvu přírodních zdrojů, ale brzy odešel a připojil se k nám. Nikolaj s Olegem Bebeninem si rádi utahovali z jeho „byrokratických“ návyků a mně v prostředí opozice přesně takoví činovníci chyběli – zodpovědní, spolehliví a kompetentní. Díky svému přístupu oficiálního činitele se Vlad projevil jako nepostradatelný při zakládání „Zubra“, nejmasovějšího mládež-

nického hnutí v dějinách Běloruska. Lepší šéf volebního štábu by se hledal těžko.

Tiskový mluvčí Alexandr Otroščenkov velmi trpěl, když se musel přestat stýkat s novináři. Nepřeháním, když řeknu, že Alexandr komunikoval s celým Běloruskem i s celým světem. Přirozeně chtěl, aby se jeho aktivita nějakým způsobem vtěsnala do pevně stanovených hranic naší kampaně. Jako tiskový mluvčí v mládežnickém hnutí „Zubr“ si prožil velké nepříjemnosti. Za svou nadšenou společenskou aktivitu byl vyloučen z Běloruské státní univerzity. Stalo se to za bývalého rektora Alexandra Kozulina, který se v roce 2006 stal členem opozice a účastnil se prezidentské kampaně. A vyhozený student Alexandr Otroščenkov s ním musel během kampaně komunikovat. I takové hříčky osudu přinesla nenormální situace v Bělorusku.

Vůdci z řad mládeže, Jevgenij Afnagel, Maxim Vinjarskij a Dmitrij Borodko, které lze plným právem nazývat veterány odporu, kampaně energicky podporovali a byli jejím organizačním pojítkem. Ti všichni prošli školou „Zubra“. O každém z nich by se mohla a měla napsat kniha.

Jevgenij Afnagel je neúnavný dřič, organizátor pouličních protestů a člověk, který si zachoval chladnou hlavu i v těch nejnepředstavitelnějších situacích. Právě jeho hlas jsem slyšel nedlouho předtím, než jsem ztratil vědomí po ráně do hlavy obuškem. Jevgenij stál až do konce na tribuně, která vznikla ze sochy Lenina, stojící na náměstí, křičel do mikrofonu, snažil se zastavit ten masakr a uklidňoval lidi: „Nebojte se, tohle není nic strašného! Strašné je žít v diktatuře!“ Mimo chodem, tato jediná zvuková aparatura na náměstí během demonstrace byla také jeho zásluhou.

Nesmělý a inteligentní Max Vinjarskij vyrostl v odvážného pouličního rváče. Nikdy nebylo pochyb o tom, že Max na kampani pracuje ne ze strachu, ale z přesvědčení. Stejně tak nemohlo být pochyb o tom, že nejen že na náměstí bude, ale že s sebou přivede i další lidi.

Do týmu se připojily i další význačné běloruské osobnosti, s kterými jsem už dříve pracoval: Mečislav Grib, předseda 13. zasedání Nejvyššího sovětu, generál Pavel Kozlovskij, první běloruský ministr obrany, generál Valerij Frolov, jeden ze zakladatelů běloruské lidové fronty (BNF), profesor Jurij Chodyko, zakladatelé Běloruského svobodného divadla Nikolaj Chalezin a Natalia Koljadová nebo bývalý ministr, poslanec a velvyslanec Michail Marinič.

Když jsme byli ve vězení, generál Frolov vzpomínal na náš tým následovně:

... Ve volebním štábu byla přátelská a zároveň pracovní atmosféra. Žádná hysterie ani porady, na kterých by někdo chtěl prokazovat svou oddanost nebo obavy. Dokonce i lidé, kteří se dříve příliš neznali, našli v Sannikovově týmu společnou řeč a radují se z nových přátelství. Člověk se tam setkal s vysokou mírou disciplíny a vzájemného respektu a lidé si důvěřovali. Když člověk z nějakého důvodu nemohl jet na setkání s voliči tam, kam chtěl, bylo na jeho obličej okamžitě vidět, že je rozrušený.

Setkání se konala v desítkách měst. Lidé na ně chodili v povznesené náladě, debatovali s naším týmem o abstraktních tématech, ale z většiny z nich byla cítit upřímná touha po změně.

Pamatuji si, že v Lidě přišla na schůzku jedna žena, vystoupila a promluvila tak dobře, že jsme si pomysleli: „Proč jsme sem vůbec jezdili? Lidé sami chápou, co je potřeba udělat a jak.“

Věřte mi, za svůj život jsem se setkal se všemi možnými typy vůdců a šéfi! Ale pracovat se Sannikovem pro mě bylo příjemné, komfortní a smysluplné. Na naši spolupráci vzpomínám s velkým potěšením. A věřím, že ten tým bude jednou opět fungovat.

Byla ustanovena elitní jednotka, která se také aktivně účastnila záležitostí Charty. Mezi její členy patřila například Galina Jurinová, která

měla bohaté zkušenosti s prací na volbách v Bělorusku a v Rusku. Bohužel ani teď nemohu zveřejnit všechna jména a ironie osudu mě nutí omezit se na ty, kteří figurovali v trestním stíhání.

Nesmírně nám pomohl veterán běloruského národně-demokratického hnutí Viktor Ivaškevič, jeden ze zakladatelů BNF. S Viktorem jsem se znal už dlouho a náš vztah se vyznačoval jednou zvláštností: vždycky mě psychicky podpořil v tom nejtěžším okamžiku. Bylo to v době, kdy jsme ještě fungovali jako Charta 97, v době, kdy na Národní univerzitě, kde jsem působil jako rektor, začal upadat velmi zajímavý vzdělávací projekt, který sjednocoval intelektuály z různých zemí. Viktor ho zachránil. Stejně to bylo i v prezidentské kampani. Jeho autorita v národně-demokratických silách přiměla k účasti na naší kampani i staré gardy. Když jsem vyšel z vězení, dozvěděl jsem se, že se Viktorův zdravotní stav prudce zhoršil. Na začátku října 2013 zemřel. Ještě dva měsíce před jeho smrtí jsme se setkali ve Vilniusu, kde jsme probírali plány a nápady, kterých měl vždycky spoustu.

Mezi mé podporovatele patřila běloruská národní umělkyně, naše legendární hlasatelka Zinaida Bondarenková, význačná osobnost běloruského obrození Alexej Maročkin, malíř a sochař Ales Šaternik, skvělý rockový muzikant Igor Varaškevič, odborový předák Gennadij Fedynič a mnoho dalších. Měli jsme i jedinečného finančního zástupce – Sergeje Mudračenka. Na vedení záznamů a provozní záležitosti byl velmi pedantský. Když jsem vyšel z vězení, dozvěděl jsem se, že veškerou dokumentaci a nezbytné náležitosti odevzdal Ústřední volební komisi včas, těsně před vypršením lhůty. Mohu si jen představovat výrazy členů komise, těch prohnanych padělatelů: všude kolem byl totální chaos, probíhalo masové zatýkání, kandidáti a jejich týmy byli zatýkáni nebo přísahali věrnost režimu, a najednou – tady nás máte, jsme naživu a fungujeme dál. Nemyslím si, že by kdokoli z kandidátů tyto formality po Krvavé neděli splňoval. Určitě ne Lukašenko, který použil na udržení režimu miliardy dolarů z veřejných prostředků.

S jistotou můžu tvrdit, že jsme ze všech kandidátů měli nejkvalitnější tým. Stačí si vzpomenout, že jsme měli oba vedoucí představitele Běloruska z doby, než byl zaveden post prezidenta – Stanislava Šuškeviče a Mečislava Griba. Jádro týmu se skládalo z lidí, kteří se znali mnoho let, prošli vězením, bitím, odloučením od svých bývalých spojenců a i za těch nejobtížnějších okolností byli schopni nabídnout ty nejlepší formy boje s diktaturou.

OLEG

Klíčovou figurou týmu byl zakladatel webové stránky charter97.org, Oleg Bebenin. Jeho tragickou smrt v září roku 2010, na samém začátku kampaně, jsme vnímali jako bezpochyby nejbrutálnější pokus režimu učinit přítrž naší účasti ve volbách. Po tom, co se stalo, pro mě bylo nesmírně těžké rozhodnout se, zda v kampani pokračovat. Abstraktní rozhovory s přáteli o tom, že si každý sám vybírá míru rizika, které je ochoten podstoupit, najednou narazily na skutečnou smrt blízkého přítele, mladého muže. A tato smrt nemusela být poslední. Na druhou stranu, přestat v naší situaci bojovat by mohlo být ještě nebezpečnější: zákeřná vláda měla v plánu se svými protivníky skoncovat. Diskutovali jsme, jak postupovat, a rozhodli jsme se v kampani pokračovat. Jedním z mnoha důvodů bylo uctít Olegovu památku. Ti, kteří nechtěli riziko podstoupit, odešli. Ale moc jich nebylo.

Oleg byl všeuměl, mohl dělat všechno, a všechno taky dělal, navíc velmi efektivně. Novinář, zakladatel webu Charty 97, se stal tím specialistou, který byl v danou chvíli potřeba. Organizoval dopravu, zajistil zvukovou aparaturu a produkci tiskových materiálů, organizoval stěhování z kanceláře do kanceláře. Kromě toho také hluboce miloval svého malého syna Stěpana, což nás ještě víc sblížilo. Oleg byl asi o dvacet let mladší než já a Stěpan byl o rok starší než můj syn, Danik. Myslím, že Olega bavilo povídat si se mnou o našich synech, jako zkušenější otec měl nade mnou trochu navrch. Mluvili jsme o našich dětech skoro každý den, od samého rána... Není možné, že by si sáhl na život dobrovolně.

Dodnes na sociálních sítích používám účty, které založil a zpočátku i vedl Oleg, a upřímně řečeno, dodnes se nemůžu smířit s tím, že už tu není, ačkoli jsem toho večera 3. září 2010 viděl jeho chladné tělo a vyprovodil ho na jeho poslední cestu.

O tom, že byl nalezen oběšený na chatě, mě informoval jeho bratr Saša. Ráno 3. září volala do kanceláře Kaťa, Olegova žena, a řekla nám, že přes noc nebyl doma a že se bojí, jestli se mu něco nestalo. Oleg nepřišel ani do práce. Já jsem byl doma, předchozího večera jsme se s Olegem domluvili, že se setkáme dnes odpoledne. Začali jsme volat na všechna možná telefonní čísla, která jsme měli k dispozici. Večer předtím se Oleg s přáteli chystal na premiéru nového amerického filmu. Byl to velký filmový fanoušek a žádnou premiéru si nenechal ujít. Jeho telefonní hovory a SMS zprávy později prokázaly, že svým přátelům potvrdil, že do kina dorazí.

Kaťa volala ještě jednou, aby nám řekla, že nenašla klíče od jejich chaty. Poprosila své kamarádky, jestli by ji tam neodvezly, aby se přesvědčila, jestli Oleg není na chatě. Na cestu se vydal i Olegův bratr Saša. Později téhož dne zavolal a oznámil mi tu strašnou zprávu. Spolu s Dmitrijem Bondarenkem, Alexandrem Otroščenkovem a Fjodorem Pavljučenkem jsme se vydali na chatu, za Olegem.

Přijeli jsme a čekali na policii. Byla velká zima. Čekání se protáhlo na několik hodin, a už to vyvolalo první otázky. Policejní stanice nebyla tak daleko. Proč policisté nepřijeli hned, když byl oznámen nález lidského těla? Jedno z vysvětlení je, že koordinovali svůj postup s nadřízenými.

Spolu s policií jsme ohledávali místo tragédie. Bylo tam toho hodně zvláštního. Překvapující byl jakýsi nepřírozený pořádek ve všech místnostech. V krbu bylo jen trochu popela, možná z jednoho polena nebo nějakých papírů. Rozhodně to nestačilo na vyhřátí celého tohoto prostorného domu. V domě nebyly žádné stopy po nedávné přítomnosti osob, až na tělo, které viselo ve dveřích. Oleg vlastně ani nevisel, spíš klečel. Měl nepřírozeně vytočený pravý kotník, jako by byl zlomený.

V té místnosti byly u zdi demonstrativně postavené dvě prázdné lahve od Běloruského balzámu, patoku, který nepili ani těžcí alkoholici.

Na dvou policistech bylo patrné značné napětí. Kdykoli jsme je upozornili na nějaké detaily, které podle nás byly důležité, pokaždé se nás snažili přesvědčit o opaku. Na kloubech Olegovy levé ruky byly patrné oděrky, což mohl být důkaz toho, že kladl odpor. Bylo na něm vidět, že smrt přišla náhle. Nenastal ještě *rigor mortis*, nebyly zjevné ani jiné příznaky toho, že by uplynulo mnoho času, přesto nám bylo po pitvě sděleno, že se to všechno stalo 2. září, tedy den předtím, než bylo tělo objeveno.

Detailů, které nezapadaly do hypotézy o sebevraždě, bylo víc. Nicméně oficiální orgány nebraly jiné hypotézy v úvahu. Začaly předvolávat Olegovy přátele. A pak se ukázalo, že vyšetřovatelé přišli s verzí, že se Oleg zabil proto, že měl jakési finanční potíže. Na internet začaly prosakovat informace, že údajně zpronevěřil větší sumu peněz. Potom se dokonce objevila informace, že jsem si s ním vyřizoval účty. Jeden z vyšetřovatelů se mě neustále vyptával na mé poslední setkání s Olegem, které proběhlo den předtím, než zmizel. Ukazoval mi papíry se záznamy o místech, kde jsem se zdržoval. Tak jsem se dozvěděl, jak je snadné zjistit polohu člověka, který má u sebe mobilní telefon. Mobilní operátor je to schopen zjistit s přesností na několik metrů. Vyšetřovatele obzvláště zajímalo, proč jsme byli v budově, a potom vyšli ven. Musel jsem mu vysvětlit, že jsme ven vyšli proto, aby nás nemohli odposlouchávat jeho kolegové ze zpravodajských služeb, a proto jsme také z telefonů vyndali baterie.

Když jsme si uvědomili, že Olegovy smrti je využíváno k tomu, aby na nás byl vyvíjen neustálý tlak, začali jsme požadovat nezávislé mezinárodní vyšetřování. Tento požadavek vznesli i novináři. Neočekávané bylo, že dokonce i Lukašenko hovořil o tom, že Olegova smrt nebyla sebevražda.

Média o tom napsala toto:

Až dodnes běloruská prokuratura tvrdila, že se jedná o sebevraždu, ale 4. listopadu uvedl Alexandr Lukašenko v rozhovoru s polským novinářem, že si je jistý, že případ běloruského žurnalisty Olega Bebenina je kriminální povahy.

„Věřím, že vyjde najevo, že tu došlo k trestnému činu. A ten až se objasní, tak někdo, kdo dnes vrhá špatné světlo na vládu, z toho vyjde velmi špatně. Jak se říká, potrefená husa se vždycky ozve. Cítím vinu, že se něco takového stalo v mé zemi,“ cituje Lukašenka zpravodajská agentura BelaPAN.

Podle Lukašenka je každé neštěstí v Bělorusku spojováno s politikou. „S Bebeninem je to stejné. Poslyšte, já vůbec nevěděl, co je to za opozičního novináře,“ prohlásil Lukašenko. „Ukázalo se, že psal něco na internet, na stránky Charty. Bůh s vámi. Na internetu se toho píše tolik, tolik špatného v souvislosti s vládou...“

Lukašenko také nakouzl téma známých lidí, kteří v Bělorusku zmizeli. „Co se týče pohřešovaných v naší zemi, na tom mám sám největší zájem. Přemyslím nad tím, proč zmizeli zrovna tito lidé. Například Dmitrij Zavadskij, který pracoval jako můj kameraman, byl moc milý chlapík. Jaký to byl politik, co za soupeře jsem v něm měl? A z tohoto mě obvinili: Lukašenko o tom buď věděl, nebo vydal rozkaz. A čím že se ten hoch provinil? Nebo Gena Karpenko, který zemřel v nemocnici – co s tím má co společného Lukašenko? Chcete to prověřit? Prosím, přijedte a přesvědčte se.“

Bylo jasné, že se proti nám pokusí vykonstruovat případ, poněvadž naše prezidentská kampaň už byla známá po celé zemi. Úřady se rozhodly pozvat do Běloruska odborníky z OBSE, údajně pod nátlakem společnosti. Všechno to bylo podezřelé: to, že diktátor zpochybňoval verzi sebevraždy, i nečekaně rychlé rozhodnutí o přizvání mezinárodních expertů. Nezapomenutelné bylo, když se pod OBSE zapojil německý „expert“ Dr. Martin Fincke, který měl posoudit „teroristický případ“ proti Nikolaji Avtuchovičovi, podnikateli, který hájil svá práva a upozornil na korupci, za což byl uvězněn. Doktor Fincke prošel nějaké dokumenty a bez jakýchkoli pochybností dospěl k závěru, že postup úřadů v Avtuchovičově procesu byl odůvodněný, ale potom se případ rozpadl.

Snažil jsem se jako expertku přizvat finskou specialistku Helenu Rantaovou, mou dobrou přítelkyni, statečnou ženu a také ochránkyni lidských práv. Helena Rantaová se proslavila tím, že vedla skupinu soudních znalců, kteří působili v bývalé Jugoslávii a potvrdili fakta o genocidě. Psal jsem jí i volal. Sice jsem se dovolal, ale spojení bylo velmi špatné a já rozuměl jen to, že je v Nepálu a hned tak se nevrátí. Později jsem se dozvěděl, že se do Nepálu vydala hledat hroby pěti studentů, kteří byli zatčeni a v roce 2003 zmizeli. Heleně se podařilo najít všech pět hrobů, ale nám pomoci nemohla.

Mám podezření, že stejně jako v Avtuchoviče případě by se ani Olegův případ neobešel bez zprostředkování někoho z diplomatů a dohody s orgány, že „experti“ zajistí odpovídající výsledky.

A přesně to se také stalo. Po zkušenosti s německým expertem do země inkognito přijeli dva skandinávští odborníci, kteří nezveřejnili svá jména. Prostudovali si dokumenty, které jim byly předloženy, mluvili s příbuznými a s přáteli, a potvrdili verzi sebevraždy. Já jsem se s nimi setkat nemohl, ačkoli schůzka byla naplánovaná. Let z Prahy, kterým jsem se ten den měl vrátit do Minsku, byl z nějakých prapodivných důvodů odložen. Bylo pěkné letní počasí, o technických problémech nepadlo ani slovo, ale do Běloruska jsem dorazil, až když už byli experti pryč.

Dmitrij Bondarenko se s těmito specialisty setkal a takto zhodnotil jejich činnost:

Na základě informací, které jsem se dozvěděl ze závěrů expertů OBSE, mohu říci dvě věci. Experti potvrdili, že neprovedli vlastní vyšetřování a ani jim to nebylo umožněno, ale pouze se seznámili s dokumenty, které jim poskytli Lukašenkovi prokurátoři a policie. Jediné tvrzení, ke kterému došli, zní: příčinou smrti Olega Bebenina je udušení. My, Olegovi přátelé a kolegové, od samého začátku tvrdíme, že se Oleg neoběsil, nýbrž byl oběšen, a také to, že o tom, že si vzal život, úřady informovaly hromadné sdělovací prostředky ještě předtím, než byla vůbec provedena pitva. Žádné

jiné verze běloruská policie ani prokuratura od začátku nezvažovaly ani nevyšetřovaly.

Vzbudilo to dojem, že experti, kteří přijeli, se pouze stali loutkami v politických hrách běloruského režimu a těch západních politiků, kteří se snaží zachránit poslední diktaturu v Evropě. Na základě údajů potvrzených experty, kteří přijeli na tři dny, je zcela nemožné s jistotou mluvit o sebevraždě. Slovní spojení „expert OBSE“ v Bělorusku brzy téměř zdomácní, protože lidé, kteří do země přijeli, neberou v úvahu skutečnost, že Bělorusko je totalitní stát a že bylo nemožné učinit vlastní závěry na základě dokumentů poskytnutých donucovacími orgány režimu.

Předchozí expert OBSE, který do Běloruska dorazil z Německa a dospěl k závěru v případě politického vězně Nikolaje Avtuchoviče, se také chytil do pasti, když na základě dokumentů z vyšetřování potvrdil tvrzení obžaloby, že podnikatel je terorista. Ale všichni věděli, že Avtuchovičův případ se rozpadl dokonce i v lukašenkovském procesu. Po politických změnách v naší zemi dojde ke skutečnému vyšetřování smrti novináře Olega Bebenina a stejně tak i ostatních skandálních případů v Bělorusku.

Ve věznici KGB jménem Amerikanka, kde jsme po volbách skončili, nabralo vyšetřování Olegovy smrti nečekaný směr. Dmitriji Bondarenkovi, Natalii Radinové, mé ženě a mně důstojníci KGB potvrdili, že Oleg byl zavražděn. Řekl nám to velitel vazební věznice KGB plukovník Orlov a stejně tak Igor Šunevič, šéf odboru pro vyšetřování a následně „kontrarevolučního“ oddělení KGB, který byl za své „zásluhy“ v roce 2012 jmenován ministrem vnitra. Samozřejmě se nám snažili vnutit, že Olega zabil nějací cizinci a KGB s tím nemá nic společného.

Oleg byl pryč. V zápalu prezidentské kampaně jsme spíš mysleli na to, jak vyplnit mezeru, která vznikla po jeho smrti. Dnes ale mnohem častěji vzpomínáme na to, jaký byl. Člověk si uvědomuje, jak mu chybí to, že nikdy neváhal obětovat mnohé pro společnou věc. Někdy to

dokonce byly pro něho velmi cenné věci: jednou, když chtěl vytvořit dočasný spolek před jakousi akcí, kterou jsme připravovali, obětoval Oleg jednomu neústupnému politikovi celé album s dosti cennými známkami, které kdysi tak rád sbíral. Politik ocenil štědrost tohoto daru a vstoupil do koalice. Tato historka nelíčí vypočítavost politika, ale Olegovu ušlechtilost.

Měl jeden významný rys: zajímal se o to, co bylo důležité a zajímavé pro jeho přátele. A po nějaké době se tyto zájmy staly i jeho vlastními. Měl jsem radost, když se do jeho hodnotového systému zcela přirozeně a upřímně dostaly filmy nebo hudba, která ovlivňovala mě, ačkoli jsme byli každý z jiné generace.

Oleg je pryč. Kdyby byl naživu, bezpochyby by s námi seděl v Americe a v kolonii a zase by pro nás byl nezbytným zdrojem energie a optimismu.

AMERIKANKA

Unikátní tým, aktivní volební kampaň a strmě rostoucí podpora voličů nás přivedly ne k vítězství, které bylo podle alespoň trochu kontrolovaného sčítání hlasů zřejmé, ale do vězení. Lukašenko ztratil nervy. Jeho porážka, přesněji volební porážka, byla očitá ještě den před volbami. Na ulicích a při setkáních s voliči si nešlo nevšimnout, že množství přívrženců alternativních stran exponenciálně rostlo.

V našem týmu jsme měli pocit – a později i jistotu – že volby vyhrájeme. Nasvědčovala tomu nejen nálada lidí na shromážděních, ale i neščetné internetové průzkumy a hlasování. Nezávislé průzkumy veřejného mínění v Bělorusku už dávno neexistují, a proto jako dobrý ukazatel volebních nálad posloužily internetové ankety, především ty, které byly organizované profesionálně a vylučovaly podvádění. Kromě toho mezi uživatele internetu patří vzdělání lidé a mládež, takže našemu týmu nemohly upřít vedoucí pozici ani vůči nám nepřátelské stránky a autonomní ankety.

Když jsem se dostal z vězení, dozvěděl jsem se, že z některých okrsků se podařilo získat reálné protokoly o sčítání hlasů, a někde byly dokonce pořízeny videozáznamy. Takových svědectví je více než deset, což je v podmínkách diktatury poměrně dost. Všechna bez výjimky potvrzují, že jsem byl těsně za Lukašenkem, a v některých okrscích jsem se dokonce dostal před něho. Propast mezi námi a ostatními kandidáty byla značná. Současně neexistují žádné důkazy

toho, že by Lukašenko své oponenty nějak výrazně předběhl. Druhé kolo tedy bylo nevyhnutelné.

Sám diktátor později přiznal, že to byl jeho rozkaz, použít sílu proti poklidným demonstrantům, ačkoli dříve se ho snažil chránit ministr vnitra Kulešov, když tvrdil, že to bylo jeho rozhodnutí.

Zvířecí strach diktátora z toho, že přijde o moc, zemi vrátil ještě dál, než tomu bylo v roce 2010.

Stovky zatčení, bití zadržených a mučení ve vazebních celách měly jediný cíl: udržet u moci diktátora, k čemuž bylo třeba zlikvidovat opozici a zastrašit veřejné činitele. To první se podařilo a opozice se ocitla ve vězení. Já jsem se ocitl v Amerikace.

Vazební věznice KGB, neboli Amerikanka, se nacházela v centru Minsku a před zraky zvědavců se skrývala za budovou KGB a ministerstvem vnitra. Původ názvu „Amerikanka“ není znám. Existuje několik verzí. Podle první z nich byla vazební věznice postavena podle amerického projektu. Podle druhé připomínal plán věznice rozložení tabulky na ruletě, přičemž jedna z variant hry se nazývala „amerikan-ka“. Třetí verze název spojuje s tím, že zpočátku zde byli drženi zajatí američtí špioni. Přesně znám není ani rok její výstavby. Velitel věznice, plukovník Orlov, tvrdil, že byla postavena v roce 1927. Charakteristickým rysem této věznice se staly hromadné popravy, mučení a bití zadržených. Amerikanka plní represivní funkce i dnes, kdy funguje za účelem vymýcení jakéhokoli projevu svobodného myšlení, ať už politického, nebo ekonomického.

V noci z 29. na 30. října 1937 byla ve sklepení minské věznice NKVD, kde se dnes Amerikanka nachází, postřílena více než stovka představitelů běloruské intelektuální elity – spisovatelů, státníků či vědců. Mezi osobnosti, které byly té noci zavražděny, patřili Ales Dudar, Valerij Marakou, Michas Čarot, Izi Charik, Platon Halavach, Michas Zaretskij, Janka Niomanskij, Julij Taubin, Anatol Volny, Hatskel Dunec, Vasil Kaval, Todar Kliaštorny, Masej Kulbak, Jurka Liavonny; komisaři pro vzdělávání a spravedlnost Běloruské sovětské socialistické republiky